

Sygn. akt II CSK 103/14

POSTANOWIENIE

Dnia 6 listopada 2014 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Antoni Górski (przewodniczący)

SSN Krzysztof Pietrzykowski (sprawozdawca)

SSA Barbara Trębska

w sprawie z wniosku A. G.
przy uczestnictwie P.P., V. P. i J. H.
o zmianę postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku po S. P.,
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym
w Izbie Cywilnej w dniu 6 listopada 2014 r.,
skargi kasacyjnej wnioskodawczyni
od postanowienia Sądu Okręgowego w Ł.
z dnia 3 października 2013 r.,

**uchyla zaskarżone postanowienie i przekazuje sprawę Sądowi
Okręgowemu w Ł. do ponownego rozpoznania i orzeczenia o
kosztach postępowania kasacyjnego.**

UZASADNIENIE

Sąd Rejonowy w Ł., w sprawie z wniosku A. G., z udziałem P. P., V. P. i J. H., postanowieniem z dnia 5 lipca 2012 r. oddalił wniosek o zmianę postanowienia z dnia 16 lipca 2010 r., wydanego w przedmiocie stwierdzenia nabycia spadku po S. P. oraz ustalił, że wnioskodawczyni i uczestnicy ponoszą koszty postępowania związane ze swoim udziałem w sprawie. Jako podstawę faktyczną wniosku wskazano, że wnioskodawczyni i P. P. nie brali udziału we wcześniejszym postępowaniu oraz powołano się na to, że spadkodawca sporządził testament własnoręczny, który nie był znany w tym postępowaniu.

Sąd Rejonowy ustalił, że głównym składnikiem majątku spadkowego było gospodarstwo rolne położone w F. Nieruchomość ta, obecnie położona w Ł. przy ul. Z., obejmuje jednopiętrowy dom mieszkalny oraz budynek gospodarczy z wydzieloną częścią mieszkalną. W domu mieszkali i mieszkają do dzisiaj siostra S. P. - A. G. z mężem na piętrze oraz brat S. uczestnik P. P. na parterze. S. P. mieszkał w budynku gospodarczym znajdującym się w rzeczonyj nieruchomości. W listopadzie 1986 r. spadkodawca zawarł związek małżeński z V. P., z którego w marcu 1988 r. urodziła się córka J. /obecnie H./. S. P. nadużywał alkoholu, wyprzedawał składniki należące do majątku wspólnego i wynosił z domu różne przedmioty. Około 1992 r. V. P. wyprowadziła się z domu wraz z córką do swoich rodziców. Spadkodawca odwiedzał żonę i córkę. Podjął leczenie odwykowe. Żona i córka utrzymywały kontakt ze S. P. i jego rodziną. S. P. napisał pismo o treści „Ja S. właściciel gospodarstwa zostawiam swojej żonie i curce jednom połowę domu i działkę Bratu drugą i działkę Siostrze Budyneki gospodarcze z ziemią budynkami gospodarczymi”. Jest niesporne, że pismo to własnoręcznie spisał i podpisał spadkodawca, lecz nie opatrzył go datą. Pismo to S. P. przekazał siostrze A.G. Brat P. P. oraz żona V. P. nic nie wiedzieli o testamencie S. P. do chwili wszczęcia postępowania w niniejszej sprawie. S. P. przebywał w różnych szpitalach z przerwami w okresie od 24 października 1993 r. do 12 grudnia 1994 r. Na podstawie opinii biegłych ustalono, że S. P. ujawniał cechy zaawansowanego uzależnienia od alkoholu. Przy założeniu, że opisane wyżej pismo zostało sporządzone w okresie trzeźwości, brak jest podstaw do kwestionowania zdolności

do podjęcia decyzji i wyrażenia woli. Natomiast gdyby oświadczenie woli zostało sporządzone w stanie upojenia alkoholowego lub w okresie nasilonych objawów abstynencyjnych, a w szczególności w okresie powikłań psychiatrycznych, należałoby uznać, że S. P. nie był zdolny do świadomego i swobodnego powzięcia decyzji i wyrażenia woli w zakresie oświadczenia testamentowego. S. P. zmarł w dniu 12 listopada 1996 r. Sąd Rejonowy w Ł. postanowieniem z dnia 16 lipca 2010 r. stwierdził, że spadek po S. P. na podstawie ustawy, łącznie z wchodzącym w skład spadku gospodarstwem rolnym, nabyły żona V. P. i córka J. H. po połowie.

Sąd Rejonowy ocenił, że nawet przy przyjęciu stanowiska wnioskodawczynie, że oświadczenie woli S. P. było złożone w sierpniu 1994 r., nie można przyjąć jednoznacznie, iż S. P. był w tym czasie zdolny do świadomego i swobodnego powzięcia decyzji i wyrażenia woli w zakresie oświadczenia testamentowego. Dlatego brak daty na przedłożonym dokumencie musiał powodować nieważność testamentu.

Wnioskodawczynie wniosła apelację od postanowienia Sądu Rejonowego.

Sąd Okręgowy przy rozpoznawaniu apelacji powziął wątpliwość co do wzajemnej relacji przepisów art. 945 § 1 i 2 oraz art. 949 § 2 k.c. W związku z tym przedstawił Sądowi Najwyższemu do rozstrzygnięcia zagadnienie prawne budzące poważne wątpliwości, sprowadzające się do pytania, czy nieopatrzenie testamentu własnoręcznego przez testatora datą, wywołujące wątpliwości co zdolności spadkodawcy do sporządzenia testamentu, powoduje nieważność testamentu własnoręcznego w rozumieniu art. 949 § 2 k.c. w sytuacji, gdy osoba zainteresowana powołuje się na nieważność testamentu spowodowaną jego sporządzeniem w stanie wyłączającym świadome albo swobodne powzięcie decyzji i wyrażenie woli (art. 945 § 1 pkt 1 k.c.) po upływie dziesięciu lat od otwarcia spadku (art. 945 § 2 k.c.). Sąd Najwyższy w dniu 22 maja 2013 r., w sprawie III CZP 22/13, podjął uchwałę stwierdzającą, że artykuły 945 i 949 k.c. stanowią odrębne podstawy nieważności testamentu (OSNC 2013, nr 11, poz. 125).

Sąd Okręgowy postanowieniem z dnia 3 października 2013 r. oddalił apelację oraz ustalił, że uczestnicy ponoszą koszty postępowania apelacyjnego zgodnie ze swoim udziałem w sprawie. Uznał, że analiza materiałów sprawy

wskazuje, iż choć testament nie jest opatrzony datą, to przybliżona data jego sporządzenia pokrywa się z okresami, w których spadkodawca nie miał swobody podjęcia decyzji i wyrażenia woli w zakresie oświadczenia testamentowego. Przyjął, stosownie do art. 949 § 2 k.c., że w niniejszej sprawie istnieje wątpliwość co do zdolności spadkodawcy do sporządzenia testamentu. Sąd Okręgowy, rozważając stosunek podstaw nieważności testamentu wskazanych w art. 949 § 2 i art. 945 § 1 k.c., przyjął, że sporządzony przez spadkodawcę testament jest nieważny z powodu nieopatrzenia testamentu datą, w powiązaniu z wątpliwością co do zdolności spadkodawcy do sporządzenia testamentu. W nawiązaniu do uchwały Sądu Najwyższego stwierdził, że upływ terminu określonego w przepisie art. 945 § 2 k.c. nie wyłącza konieczności stwierdzenia nieważności testamentu holograficznego ze względów wskazanych w art. 949 § 2 k.c.

Wnioskodawczyni wniosła skargę kasacyjną, w której zaskarżyła postanowienie Sądu Okręgowego w całości, zarzucając naruszenie przepisów prawa materialnego, mianowicie art. 945 § 2 k.c., art. 949 § 2 k.c., art. 944 § 1 k.c., a także naruszenie prawa procesowego, mianowicie art. 390 § 2 w związku z art. 13 § 2 k.p.c. oraz art. 378 § 1 k.p.c.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

W niniejszej sprawie powstaje przede wszystkim pytanie, czy Sąd Okręgowy nie naruszył art. 390 § 2 k.p.c. Sentencja uchwały podjętej przez Sąd Najwyższy w dniu 22 maja 2013 r., III CZP 22/13, jest oczywista: artykuły 945 i 949 k.c. rzeczywiście stanowią odrębne podstawy nieważności testamentu. Problem wymagający rozstrzygnięcia w niniejszej sprawie jest jednak inny, chodzi mianowicie o to, czy zamieszczone w art. 949 § 2 k.c. sformułowanie "nie wywołuje wątpliwości co do zdolności spadkodawcy do sporządzenia testamentu" upoważnia sąd orzekający w sprawie do badania stanu psychicznego spadkodawcy.

Sąd Najwyższy w uzasadnieniu uchwały z dnia 22 maja 2013 r., III CZP 22/13 podkreślił w szczególności, że zostało ustalone, iż spadkodawca miał w chwili sporządzania testamentu zdolność testowania określoną w art. 944 § 1 k.c., tzn. miał pełną zdolność do czynności prawnych (art. 12 i 15 k.c.). Na zdolność testowania nie ma wpływu stan psychiczny (choroba psychiczna) testatora, gdyż

takiej przesłanki negatywnej testowania przepisy nie wymieniają; stan taki może jedynie stanowić o wadzie oświadczenia woli testatora w warunkach prawnych, o których mowa w art. 945 § 1 k.c. (por. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 30 kwietnia 1976 r., niepubl.). Sąd Najwyższy, nawiązując do dekretu z dnia 8 października 1946 r. - Prawo spadkowe (Dz.U. Nr 60, poz. 328 ze zm.), według którego w testamencie musiała być oznaczona data albo jej oznaczenie dawało się ustalić za pomocą dowolnych środków dowodowych, przy czym w ich braku testament był nieważny, bez względu na jakiegokolwiek inne wątpliwości, których sąd w ogóle nie miał podstawy badać (zob. art. 79 § 2), wskazał, że tym bardziej przekonuje to do oddzielenia zdolności testowania od zdolności spadkodawcy od sporządzenia testamentu. Jedynie dokonując wykładni językowej i potocznie rozumiejąc sformułowanie użyte w art. 949 § 2 k.c., można przez zdolność testowania rozumieć ogół czynności faktycznych i prawnych prowadzących do oświadczenia ostatniej woli. Kontrargumentem jest jednak to, że podobne sformułowanie zawarte jest w art. 944 § 1 k.c., stanowiącym o możliwości sporządzenia testamentu wyłącznie przez osobę mającą pełną zdolność do czynności prawnych (zdolność testowania). Rozumując *a contrario* należy - zdaniem Sądu Najwyższego - stwierdzić, że brak pełnej zdolności do czynności prawnych spadkodawcy powoduje, iż testament sporządzony przez niego jest dotknięty sankcją bezwzględnej nieważności. Jednocześnie nie ma terminów ograniczających podnoszenie zarzutu nieważności testamentu z tego właśnie powodu i ograniczających uwzględnienie tej okoliczności z urzędu przez sąd na zasadach właściwych dla sankcji bezwzględnej nieważności czynności prawnej. Uwzględniając jednak prawidłową wykładnię, zakres zastosowania art. 949 § 2 i art. 945 § 1 i 2 k.c. należy uznać za rozłączny. Zdolność testowania, to według art. 949 § 2 k.c. ocena formalna stwierdzenia pełnej zdolności spadkodawcy do czynności prawnych. Ze względu na to, że prawo polskie nie zna naturalnej niezdolności do czynności prawnych, bez znaczenia jest dla spełnienia przesłanek przewidzianych w art. 944 k.c. stopień świadomości i swobody decyzji testatora oświadczającego swoją ostatnią wolę. Ma on natomiast znaczenie dla oceny wadliwości lub niewadliwości złożonego oświadczenia woli, do czego z kolei jest obojętne posiadanie przez testatora pełnej zdolności do czynności prawnych;

jej brak powoduje bezwzględną nieważność czynności prawnej bez względu na występowanie wady oświadczenia woli skutkującej również bezwzględną nieważnością tej czynności. Z art. 945 § 2 k.c., odwołującego się do § 1 tego artykułu, wyraźnie wynika, że chodzi o okoliczności wymienione w tym przepisie, a wśród nich nie ma zdolności testowania. Zastosowanie więc art. 945 § 2 k.c. w odniesieniu do przesłanek, o których stanowi art. 949 § 2 k.c., jest wyłączone.

Sąd Okręgowy naruszył więc wynikającą z art. 390 § 2 k.p.c. regułę związania uchwałą Sądu Najwyższego. Ściślej zaś uwzględnił tylko jej sentencję, zupełnie ignorując uzasadnienie. Sentencja jest oczywiście trafna, jednakże z uzasadnienia wynika, że zamieszczone w art. 949 § 2 k.c. sformułowanie "nie wywołuje wątpliwości co do zdolności spadkodawcy do sporządzenia testamentu" odnosi się wyłącznie do tego, czy spadkodawca ma pełną zdolność do czynności prawnych (art. 944 § 1 k.c.) i pozostaje bez związku z wadami oświadczenia woli spadkodawcy (art. 945 k.c.).

Z przedstawionych powodów Sąd Najwyższy na podstawie art. 398¹⁵ § 1 k.p.c. orzekł, jak w sentencji.